Erfgoedvereniging Heemschut
Commissie Amsterdam
Korenmetershuis
Nieuwezijds Kolk 28
1012 PV AMSTERDAM
amsterdam@heemschut.nl

Dagelijks bestuur stadsdeel Centrum
Postbus 202
1000 AE AMSTERDAM

Amsterdam, 31 december 2021
Betreft: **Aanvraag monumentenstatus gebouwen Marineterrein**

Geachte leden van het dagelijks bestuur,

Het Marineterrein vormt sinds de zeventiende eeuw een karakteristiek onderdeel van Amsterdam. Het gebied heeft zich geleidelijk ontwikkeld van simpele aanlegplaats tot een moderne militaire basis. Sinds 2011 werken de gemeente Amsterdam en het Rijk aan de herontwikkeling van het Marineterrein tot een grotendeels publiek toegankelijk innovatiedistrict. Ter voorbereiding van de herontwikkeling zijn er diverse onderzoeken naar het op het terrein aanwezige erfgoed verricht. De uitkomsten van die onderzoeken zijn betrokken bij de planvorming en hebben eraan bijgedragen dat waardevolle gebouwen, structuren en beplanting behouden lijken te zullen worden. Desondanks is formele bescherming van de op het terrein aanwezige cultuurhistorische, stedenbouwkundige en architectonische waarden wat Heemschut betreft gewenst. Heemschut verzoekt u daarom diverse beeldbepalende gebouwen op het Marineterrein aan te wijzen als gemeentelijk monument en daarvoor op korte termijn de aanwijzingsprocedure te starten conform de vigerende erfgoedverordening.

Schets historische en stedenbouwkundige ontwikkeling Marineterrein
Het huidige Marineterrein kent een eeuwenlange geschiedenis. De middeleeuwse groei van Amsterdam leidde tot uitbreiding van het havenareaal langs het IJ. Bij de stadsuitbreiding van de Vierde Uitleg (1654-1663) werd het eiland Kattenburg aangelegd en bestemd voor de Admiraliteit. In 1655 werd op het eiland begonnen aan de bouw van een marinewerf en een zeemagazijn. In de loop der jaren werd de werf – 's Lands Dok genoemd – steeds meer van het IJ en de rest van de stad afgesloten. Met de aanleg van de Stationseilanden aan het eind van de negentiende eeuw werd de toegang tot de werf bemoeilijkt, waardoor de scheepsbouwactiviteiten in 1915 werden gestaakt. Een latere infrastructurele ontwikkeling had zo mogelijk nog grotere gevolgen voor het ontstane Marine-etablissement: de aanleg van de IJ-tunnel maakte de sloop van een aanzienlijk deel van de werf noodzakelijk. In 1959 werd besloten het dok te dempen en het Marineterrein om te vormen tot een opleidingscentrum van de Koninklijke Marine. Stedenbouwkundige overwegingen speelden bij de inrichting van het nieuwe terrein een belangrijke rol. Zo kregen de voornaamste gebouwen een zichtbare plaats rond het Voorwerfterrein en het Oosterdok, terwijl er vanaf het hele terrein zichtlijnen op het water werden gecreëerd. In 2011 werd gestart met de planvorming voor de uitbreiding van de civiele functie van het terrein. De Koninklijke Marine en Koninklijke Marechaussee blijven echter ook in de huidige herontwikkelingsplannen op het Marineterrein aanwezig, zij het in relatief beperkte mate.

Erfgoedvereniging Heemschut
Commissie Amsterdam
Korenmetershuis
Nieuwezijds Kolk 28
1012 PV AMSTERDAM
amsterdam@heemschut.nl

Schets architectonische ontwikkeling Marineterrein

Tot de eerste gebouwen op het Marineterrein behoren het Zeemagazijn (1655) en het Poortgebouw (1657) van stadsbouwmeester Daniël Stalpaert. In de jaren daarna werd het Poortgebouw uitgebreid en werd de open strook langs de Kattenburgerstraat geleidelijk opgevuld met lange aaneengesloten bebouwing met daarin loodsen en werkplaatsen. Deze strook zorgde ervoor dat de werf van de rest van de stad werd afgesloten. In 1828 verloren de werfdijken door de aanleg van het Oosterdok hun functie als zeewering, waarna ook deze stroken in korte tijd bebouwd raakten met loodsen en werkplaatsen. Uit deze periode stamt de voormalige scheepstimmerwerkplaats ofwel TOKM-gebouw (Technische Opleidingen Koninklijke Marine). De overige in de negentiende eeuw toegevoegde gebouwen zijn tijdens de herinrichting van het terrein in de jaren zestig van de vorige eeuw verloren gegaan. Voor deze herinrichting werd architecten- en ingenieursbureau De Weger ingeschakeld. De oprichter van dit bureau, de Rotterdamse ingenieur F.C. (Frans) de Weger, volgde tijdens zijn studie diverse vakken waterbouw en kreeg in 1949 van de scheepswerf Wilton-Feijenoord zijn eerste opdracht. Enige tijd later kwam hij in contact met de Rijksgebouwendienst, die hem de opdracht gaf voor het ontwerpen van magazijnen en kantoren voor de Marinehaven van Den Helder. Later ontwierp De Weger ook gebouwen voor de Koninklijke Marine in het buitenland. Aangezien de nieuwbouw op het Marineterrein in korte tijd moest worden gerealiseerd paste De Weger een innovatief semi-prefabricagesysteem voor betonskeletbouw toe. Daarnaast werd gebruik gemaakt van een vaste traveemaat, een vaste verdiepingshoogte en vaste gebouwtypen. Alleen de in het oog springende gebouwen – zoals de Commandantswoning, het Officiersgebouw en het TOKM-complex – werden architectonisch verbijzonderd. Zowel de toenmalige opvattingen over architectuur als doelmatige gebruikseisen van de Koninklijke Marine zijn van deze gebouwen af te lezen. De buitenruimte op het Marineterrein werd volgens dezelfde principes ontworpen door landschapsarchitectenbureau Meijers-Warnau. Het grootste deel van het terrein werd gedomineerd door een eenvoudige, geometrische vormgeving door het gebruik van esdoorns, gras en hagen, terwijl rondom de representatieve gebouwen een grotere verscheidenheid aan beplanting werd toegepast. Vanaf de jaren tachtig van de vorige eeuw werden diverse gebouwen aan het Marineterrein toegevoegd, zoals het Portiers- en toegangscomplex van Benthem Crouwel uit 1982, de legerings- en lesgebouwen en het kopgebouw van het Poortgebouw uit de jaren negentig, het depot van het Scheepvaartmuseum van Liesbeth van der Pol uit 2002 en de kazerne van de Koninklijke Marechaussee uit 2005. Daarnaast hebben er verschillende meer bescheiden ontwikkelingen plaatsgevonden, zoals renovaties van onder andere het Poortgebouw en het TOKM-complex.

Tot monument aan te wijzen gebouwen

Gebouw 001 – Commandantswoning
Gebouw 002 – Commandementsgebouw
Gebouw 006 – Officiersgebouw
Beschrijving

De Commandantswoning, het Commandementsgebouw en het Officiersgebouw zijn tussen 1962 en 1966 gebouwd als onderdeel van de herontwikkeling van de voormalige scheepswerf tot opleidingscentrum van de Koninklijke Marine. Het ontwerp is van ingenieurs- en architectenbureau F.C. de Weger. De Commandantswoning bestaat uit twee bouwlagen en is opgetrokken uit

Erfgoedvereniging Heemschut
Commissie Amsterdam
Korenmetershuis
Nieuwezijds Kolk 28
1012 PV AMSTERDAM
amsterdam@heemschut.nl

bakstenen. Raampartijen in verschillende formaten en op verschillende plekken zorgen voor een gevarieerd gevelbeeld. Rondom het gebouw is een tuin met terrassen en trappartijen aangelegd. Het gebouw is met het Commandementsgebouw verbonden door een luifel. Het Commandementsgebouw bestaat uit twee bouwlagen en bestaat uit grotendeels gepre-fabriceerde elementen. De gevel is bekleed met gestaalstraalde grindbetonplaten en stalen kozijnen. De horizontale belijning van het gebouw wordt ter plaatse van het trappenhuis onderbroken door een verticaal accent. Het Officiersgebouw was oorspronkelijk bedoeld als onderkomen voor officieren en bevat zodoende eet- en slaapgelegenheden. Het gebouw bestaat uit een horizontaal geaccentueerde onderbouw met daarop een torenvolume. De afwerking van de gevels van de verschillende bouwdelen wijkt onderling sterk af. De onderbouw is voorzien van dezelfde gestaalstraalde grindbetonplaten en stalen kozijnen als die zijn toegepast bij het Commandements-gebouw. De toren is bekleed met opvallende glazen gevelplaten en stalen raamkozijnen.

Waardering
De Commandantswoning, het Commandementsgebouw en het Officiersgebouw zijn van cultuurhistorische waarde als tastbare herinnering aan de herontwikkeling van het Marineterrein tot opleidingscentrum voor de Koninklijke Marine. Daarbij herinnert het feit dat de Commandantswoning bestemd was voor de hoogste militair in rang aan de militaire hiërarchie die op het terrein gebruikelijk was.
De gebouwen zijn van stedenbouwkundige waarde vanwege de prominente plaats die de gebouwen innemen in het stedenbouwkundige ontwerp van De Weger. De Commandantswoning en het Officiersgebouw omlijsten samen met het TOKM-gebouw de insteekhaven van het Marineterrein, terwijl het Commandementsgebouw onderdeel uitmaakt van het representatieve Voorwerfterrein.
De gebouwen zijn ten slotte van architectonische waarde vanwege de gaafheid van het oorspronkelijke functionalistische ontwerp met sterk grafische gevelbeelden. Waardevolle elementen van het Commandementsgebouw en het Officiersgebouw zijn het innovatieve semi-prefabricagesysteem en de aanwezigheid van voor de jaren zestig karakteristieke elementen als gestaalstraalde grindbetonplaten en stalen kozijnen. De toren van het Officiersgebouw met zijn opvallende vliesgevel vormt een bijzonder architectonisch accent op het Marineterrein.
Ondanks renovaties verkeren de gebouwen grotendeels in oorspronkelijke staat. De gebouwen zijn nog niet gewaardeerd op de waarderingskaart architectonische en stedenbouwkundige kwaliteit. In de Cultuurhistorische verkenning van de gemeente Amsterdam zijn de Commandantswoning, het Commandementsgebouw en het Officiersgebouw echter aangeduid als monumentwaardig. Ook het Cultuurhistorisch onderzoek en waardering Marineterrein Amsterdam in opdracht van het Rijksvastgoedbedrijf en Atelier Rijksbouwmeester bestempelt de gebouwen als monumentwaardig.

Gebouw 024 – Voormalige scheepstimmerwerkplaats – TOKM
Beschrijving
De voormalige scheepstimmerwerkplaats werd gebouwd in 1878. Het gebouw bestaat uit twee bouwlagen met kap, is opgetrokken uit bakstenen en voorzien van een schilddak met dakkapellen en hijsbalken. Ten tijde van de bouw lag het gebouw parallel aan de noordwestelijke contour van 's Lands Werf.

Erfgoedvereniging Heemschut
Commissie Amsterdam
Korenmetershuis
Nieuwezijds Kolk 28
1012 PV AMSTERDAM
amsterdam@heemschut.nl

Waardering
De voormalige scheepstimmerwerkplaats is cultuurhistorisch en stedenbouwkundig van belang als het enige nog als zodanig herkenbare negentiende-eeuwse gebouw op het Marineterrein en als tastbare herinnering aan de verdwenen contouren van 's Lands Werf. Behoud van het gebouw draagt sterk bij aan de zichtbaarheid van de historische gelaagdheid van het Marineterrein.
Het exterieur en de constructie van het gebouw verkeren in gave staat. De voormalige scheepstimmerwerkplaats is op de waarderingskaart van het Beschermd Stadsgezicht Amsterdam binnen de Singelgracht aangemerkt als orde 2. Zowel de Cultuurhistorische verkenning van de gemeente Amsterdam als het Cultuurhistorisch onderzoek en waardering Marineterrein Amsterdam in opdracht van het Rijksvastgoedbedrijf en Atelier Rijksbouwmeester achten het gebouw echter monumentwaardig.

Gebouw 003 - Middengedeelte Voorwerfgebouw
Beschrijving
Het Voorwerfgebouw loopt parallel aan de Kattenburgerstraat en bestaat uit drie delen: het Poortgebouw, het middengedeelte tussen het Poortgebouw en het kopgebouw en het kopgebouw. Het Poortgebouw is in 1657 gebouwd naar een ontwerp van Daniël Stalpaert in Hollands Classicistische stijl. Enkele jaren na de bouw van het Poortgebouw werd de lege strook die aan de Kattenburgerstraat resteerde bebouwd met werkplaatsen, die later werden verbouwd tot woningen. In verschillende stappen werd het exterieur van het middengedeelte in lijn gebracht met het Poortgebouw. Het gebouw is opgetrokken uit dragende metselwerkwanden, houten balklagen en voorzien van een kapconstructie. Aan de zijde van de Kattenburgerstraat is het metselwerk van de gevel op verschillende plaatsen zichtbaar gerepareerd. De gevel is voorzien van een plint. De gevel aan de zijde van de voormalige werf wordt regelmatig verdeeld door vensters en deuren en wordt afgesloten met een kroonlijst. De deuren zijn omlijst met pilasters en kroonlijsten. Met name aan de zijde van de Kattenburgerstaat is goed zichtbaar dat het Poortgebouw en het middengedeelte van het Voorwerfgebouw in verschillende perioden zijn gebouwd. Zo ligt het middengedeelte terug ten opzichte van het Poortgebouw, heeft het een anders gedetailleerde goot en ander metselwerk. Aan noordoostelijke zijde wordt het middengedeelte van het Voorwerfgebouw afgesloten door een duidelijk afwijkend kopgebouw uit 1996.

Waardering
Het middengedeelte van het Voorwerfgebouw is stedenbouwkundige en cultuurhistorisch van belang als begrenzing van het voormalige militaire terrein. Het middengedeelte draagt sterk bij aan het besloten karakter van het Marineterrein en de zichtbaarheid van de historische gelaagdheid van het Marineterrein. Samen met het Poortgebouw vormt het middendeel van het Voorwerfgebouw het enige overblijfsel van de zeventiende-eeuwse bebouwing op het Marineterrein.
Hoewel het middengedeelte – net als de rest van het Voorwerfgebouw – diverse reparaties heeft ondergaan, is de opzet van het gebouw sinds het begin van de achttiende eeuw bewaard gebleven. Het middengedeelte van het Voorwerfgebouw is op de waarderingskaart architectonische en stedenbouwkundige kwaliteit aangemerkt als orde 1 en Rijksmonument. In het Cultuurhistorisch onderzoek en waardering Marineterrein Amsterdam in opdracht van het Rijksvastgoedbedrijf en Atelier Rijksbouwmeester wordt het gebouw echter slechts bestempeld als monumentwaardig.

Erfgoedvereniging Heemschut
Commissie Amsterdam
Korenmetershuis
Nieuwezijds Kolk 28
1012 PV AMSTERDAM
amsterdam@heemschut.nl

Historische muur aan de Kattenburgerstraat

Beschrijving

De muur aan de Kattenburgerstraat is een overblijfsel van verder gesloopte zeventiende-eeuwse werkplaatsen en magazijnen. De muur bestaat uit verschillende delen, verschillende soorten metselwerk en is op veel plaatsen zichtbaar gerepareerd. Desondanks vormt de muur een eenheid als begrenzing van het Marineterrein tussen het Poortgebouw en de voormalige kazerne van Koninklijke Marechaussee. De muur is opgetrokken uit rood metselwerk in kruisverband en aan de Kattenburgerstraat voorzien van een cementen plint. Aan de werfzijde zijn delen van de muur bepleisterd. Beide zijden van de muur zijn voorzien van gesloten doorgangen en steunberen die het muurvlak verlevendigen.

Waardering

De muur is stedenbouwkundig en cultuurhistorisch van belang als begrenzing van het voormalige militaire terrein. De muur draagt bij aan het besloten karakter en de zichtbaarheid van de historische gelaagdheid van het Marineterrein.

De muur verkeert in goede, zij het verweerde staat. De muur is nog niet gewaardeerd op de waarderingskaart architectonische en stedenbouwkundige kwaliteit. De Cultuurhistorische verkenning van de gemeente Amsterdam beoordeelt de muur als orde 1; het Cultuurhistorisch onderzoek en waardering Marineterrein Amsterdam in opdracht van het Rijksvastgoedbedrijf en Atelier Rijksbouwmeester acht de muur monumentwaardig.

Samenvatting

Ter bescherming van de cultuurhistorische, stedenbouwkundige en architectonische waarden op het Marineterrein verzoeken wij u de volgende gebouwen tot gemeentelijk monument aan te wijzen:

- *Gebouw 001 – Commandantswoning*
- *Gebouw 002 – Commandementsgebouw*
- *Gebouw 006 – Officiersgebouw*
- *Gebouw 024 – Voormalige scheepstimmerwerkplaats – TOKM*
- *Gebouw 003 – Middengedeelte Voorwerfgebouw*
- *Historische muur aan de Kattenburgerstraat*

Namens de commissie Amsterdam van Heemschut,
met vriendelijke groeten,

5.1, 2, e

Norman Vervat (voorzitter) en Bene C[illegible]lenbrander

C.c.: Monumenten en Archeologie, mevrouw E. van Kessel.

Erfgoedvereniging Heemschut
Commissie Amsterdam
Korenmetershuis
Nieuwezijds Kolk 28
1012 PV AMSTERDAM
amsterdam@heemschut.nl

Literatuur:

Bureau Monumenten & Archeologie (2011) *Archeologisch bureauonderzoek Plangebied Oosterdok Nemo Stadsdeel Centrum.*

Bureau Monumenten & Archeologie (2012) *Historisch stedenbouwkundige analyse & inventarisatie van monumenten en beeldbepalende gebouwen. Plangebied Marine-Etablissement.*

Doorn, J. van, Es, E. van, Osinga, E. (2021) Marineterrein Amsterdam. *Cultuurhistorisch onderzoek en waardering.*

Gemeente Amsterdam (2018) *Marine Etablissement. Cultuurhistorische verkenning.*

Lemmers, A. (2005) *Van Werf tot Facilitair Complex. 350 jaar Marinegeschiedenis op Kattenburg*, Den Haag: Nederlands Instituut voor Militaire Historie.

Weger, F.C. de (2001) *Bureau de Weger. Van eenmanszaak tot internationaal architecten- en ingenieursbureau.* Rotterdam: F.C. de Weger.

Weger, F.C. de, 'Marine Etablissement te Amsterdam', *Bouw* 27/28, 1967, pp. 1022–1027.

OED VERENIGING
eemschut
jds Kolk 28 1012 PV Amsterdam
eemschut.nl www.heemschut.nl

AC1UU #X800X0X#00#0000#

IV - BEDRIJFSVOERING

05 JAN. 2022

INGEKOMEN

Dagelijks bestuur
Stadsdeel Centrum

postbus 202

1000 AE AMSTERDAM

AMSTERDAM
-3.1.22-2